

Romportlová, Marta

**Bezprostřední společenskopolitické předpoklady vývoje
meziválečných vztahů československo-maďarských 1918-1920**

In: Romportlová, Marta. *ČSR a Maďarsko 1918-1938 : bezprostřední vývojová báze a průběh obchodně politických vztahů*. Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1986, pp. 33-51

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/122215>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

BEZPROSTŘEDNÍ SPOLEČENSKOPOLITICKÉ PŘEDPOKLADY VÝVOJE MEZIVÁLEČNÝCH VZTAHŮ ČESKOSLOVENSKO-MAĎARSKÝCH 1918—1920

ZÁNİK UHER A VZNIK NOVÝCH NÁRODNÍCH STÁTŮ VE STŘEDNÍ A JIHOVÝCHODNÍ EVROPĚ

Krise monarchie otevřela nové, „krystalizační“ období vývoje maďarského státu. Pro léta 1918—1920 je charakteristická revoluční vlna a přesuny ve struktuře společnosti.⁸²⁾ Převrstvení vládnoucí třídy, politický nástup proletariátu a středních vrstev našly svůj výraz v buržoazně demokratické republice, státě dělníků a rolníků, období bílého teroru a konečně v totalizujícím horthyovském režimu. Integrálním průvodním jevem tohoto období byla snaha vládnoucích vrstev a prakticky celé společnosti přerušit na jedné straně souvislost s Uhrami, spoluzodpovědnými za válečný konflikt, a na druhé straně udržet jejich komplexní podobu v předválečných hranicích.

Výkladem o politických událostech tohoto období uzavřu kapitulu první, neboť podle mého názoru je v politické oblasti Trianon výrazným mezníkem s množstvím vazeb k minulé epoše, kdežto ekonomické vztahy podobného ohraničení postrádají a směřují svými souvislostmi kromě předválečné etapy i mnohem hlouběji do dvacátých let, budou tedy úvodem kapitoly druhé.

Nápor radikalizace mas na sklonku války obrátil politické vedení buržoazie jednotlivých podrobených národů monarchie k orientaci na maximální požadavek národních hnutí — na realizaci státní samostatnosti. Představitelé jednotlivých odbojových skupin v zahraničí rovněž využili nové situace po Říjnové revoluci k prosazování tohoto cíle. Začali předkládat své požadavky na nové státoprávní řešení ve střední a jihovýchodní Evropě jako součást buržoazní obrany proti socialistické revoluci. Dosažení národní samostatnosti a státní nezávislosti se mělo stát hlavním argumentem v boji proti rozpoutání sociální revoluce a bylo postaveno — díky rozmachu buržoazně nacionalistických nálad — do zásadního protikladu „třídně omezeným“ revolučním požadavkům proletariátu. Tato buržoazně demokratická a buržoazně nacionalistická koncepce rozpadu monarchie se mohla prosadit o to snadněji, že většina pravicově orientovaných vedení sociálně demokratických stran pokračovala v netřídní politice spo-

luprace s představiteli „svého“ národa i ve změněných podmínkách.⁸⁴⁾ V té době vrcholila i situace na frontách a pro postoj uherských vládnoucích tříd k všeobecnému rozvratu bylo charakteristické, že nepřipouštěly možnost dezintegrace pro své území.⁸⁵⁾ I když 16. října byl vyhlášen rozpad rakousko-uherské unie a 17. 10. přiznal Tisza i pro foro publico válečnou porážku Uher a fiasko své dosavadní politiky, bylo jejich záměrem nadále zachovat z mocenských i hospodářských důvodů celistvost území a zabránit rozšíření národněosvobozeneckých hnutí. Uhry se měly největší možnou měrou odpoutat od Vídně, nevzdávající se ani v jednání o separátní mír závislosti na Německu a úprava postavení národnostních menšin se měla dít v rámci integrity dohodou.⁸⁶⁾ K předpokládaným mírovým jednáním s Dohodou se měly dostavit Uhry jako rovnocenný partner, zbavené cizích vojsk. Z důvodů, o nichž byla řeč již v úvodu práce, žádala Dohoda úplnou kapitulaci formou i obsahem.

Na rozdíl od většiny parlamentu si tento fakt uvědomoval hrabě Károlyi, veden reálnějším, i když zdaleka ne adekvátním chápáním mezinárodního postavení Uher. Marně vystoupil ve sněmovně 16. 10. 1918 s demokratizačními požadavky, návrhem státoprávního oddělení Uher od Rakouska, mírové jednání bez ohledu na Německo a stažení maďarských vojáků z fronty. Den nato se po rozpuštění parlamentu začala revoluční situace v zemi koncentrovat až k propuknutí buržoazně demokratické revoluce, která v bouřlivých událostech posledních říjnových dní vynesla do čela státu právě hr. Károlyiho.⁸⁷⁾

Politický pád starých Uher magnátů, gentry a velkoburžoazie byl dovršen, nebyla však ani zdaleka dovršena revoluce, přestože v zemi byla buržoazně demokratická vláda, Národní rada a od 2. 11. i budapeštská dělnická rada. Před vládou stál nesmírně složitý komplex zahraničněpolitických, sociálních a správních problémů, jejichž řešení nebylo lze odkládat. Maďarsko stálo ve vojenském obklíčení Dohody, postaveno zároveň před nutností řešit katastrofální hospodářskou situaci i sociální dědictví polofeudálního systému ve městech i na venkově a dezorganizací vnitřního správního života země. Spontánní podpora, jíž se vládě v prvních dnech dostalo od všech vrstev společnosti s výjimkou krajní reakce, se rozplývala tak rychle, jak se tyto vrstvy cítily zklamány a zaskočeny ve svých představách. Různorodost těchto představ byla úměrná různorodosti sociální a politické struktury země. Károlyiho v podstatě ideál národní jednoty, jež by v zájmu snah o zachování integrity (s obsahem ovšem značně demokratičtější než dříve) překlenula třídní rozpory, se i v prvních dnech naplnil pouze zdánlivě. Maďarský nacionalismus, zdaleka se neomezující jen na vyšší vrstvy, požadoval zachování celistvosti území z důvodů prestižních i hospodářských. Nemaďarské národy naopak úspěšně usilovaly všemi prostředky o odtržení a vlastní státní život. Maďarská republika odmítala nést vinu starých Uher na válce a tomu odpovídající postavení poraženého, jemuž jsou diktovány podmínky. Dohoda s ní však byla rozhodnuta jednat právě na principu viny na válečných událostech a podle

vlastních zájmů ve střední Evropě, jež se od maďarských značně lišily. Masy, zbídačené válkou, volaly po dovršení revoluce sociálními přeměnami. Buržoazie, podporující vládu z vypjatého nacionalismu a ze snahy upevnit své pozice na úkor aristokracie, požadovala, aby systém soukromého vlastnictví zůstal v plné míře zachován. Špička aristokracie kolem Andrásyho (část aristokracie včetně arcivévody Josefa se na čas přiklonila ke Károlyimu), vysoká byrokracie, část důstojnictva a velkoburžoazie sabotovala dění svými zahraničními kontakty i uvnitř země seč byla a sbírala síly k organizované a ozbrojené kontrarevoluci.

V průsečíku těchto silokřivek stála vláda se svým buržoazně demokratickým programem, vynesena do čela událostí do značné míry proti svému původnímu záměru. Károlyi sám se dostal na své místo ne jako vůdce lidového hnutí, nýbrž jako reprezentant krajní levice vládnoucí třídy starých Uher. Jeho konečný rozchod s vlastní třídou, subjektivně upřímný, byl z největší části způsoben krátkozrakostí parlamentní buržoazní opozice, jež nedokázala během října 1918 obětovat takové množství svých třídních privilegií, aby odvrátila nebo aspoň oddálila výbuch revoluce. Károlyi v říjnu 1918 podlehl dvěma iluzím, jež brzy předurčily vývoj jeho vnitřní i zahraniční politiky k fiasku. Maďarská buržoazie nebyla totiž schopna, jak o ní mylně předpokládal, vmanévrovat ústupky, byť podstatnými, proletariát do ovladatelného stadia reformismu. K tomu jí chyběla tradice společnosti západoevropského typu včetně dělnické aristokracie. V zahraničněpolitické oblasti byl pak, ovlivněn nacionalistickými představami stejně jako veřejným míněním, ochoten vykládat si (podobně jako většina maďarské společnosti) Wilsonovy body o sebeurčení národů jako víceméně slučitelné se zachováním uherských hranic v jejich původní podobě. Navíc se domníval, že nemaďarské obyvatelstvo netouží po odluce.⁸⁸⁾ Jeho národnostní politiku totiž spoluvytvářel již zmíněný profesor Jászi jako ministr pro národnosti v nové vládě. Károlyi sám považoval federaci s nejširší národnostní autonomií a demokratickým volebním právem za nejzazší možnou míru ústupků národnostem.

Ve střetnutí s realitou ovšem tyto plány nezbytně podlehly.⁸⁹⁾ V Aradu se vytvořila z delegace sedmihradské Národní strany Rumunská národní rada s cílem převzít do rukou moc na celém uherském území, obývaném Rumuny. Přestože ji budapešťská vláda ihned uznala za jediného oprávněného mluvčího Rumunů a slíbvala dalekosáhlé ústupky, nedokázala ji pro setrvání v Maďarsku přesvědčit ani Jásziho jednání, vrcholící vizí sovětské republiky evropských národů.⁹¹⁾ Další rozčarování přinesl 9. 11. 1918 nástup srbských vojsk pod vedením generála Francheta d'Esperey na jihu země. Nevida zbytků, musel premiér odcestovat do Bělehradu jednat o podmínky příměří. Neutralistický přístup Maďarska tam nebyl akceptován, přesto však podmínky byly nakonec neočekávaně mírné, ač nezaručovaly neporušitelnost hranic. Přes veškerá ohrazení z maďarské strany se na přímý Clémenceauův příkaz jednalo pouze o vojenských záležitostech, podepsán byl akt 13. 11. 1918 rukou Bély Lindera. Národně-

osvobozené hnutí jižních Slovanů vrcholilo vytvořením Království Srbů, Chorvatů a Slovinců a v jeho případě prokázala maďarská politika poměrně nejrealističtější přístup, i když se à la longue revizních nároků vůči Jugoslávii nevzdávala. Realismus plynul z nemožnosti popřít chorvatskou autonomii, revize pak směřovala později proti Bačce, Banátu a Vojvodině.

Z A Č L E N Ě N Í S L O V E N S K A D O Č S R J A K O P Ř E D M Ě T S P O R U M E Z I B U R Ž O A Z N Í M I R E Ž I M Y V Č E S K O S L O V E N S K É R E P U B L I C E A M A Ď A R S K U

Na základě ustanovení padovského příměří vstoupila 3. 11. 1918 československá vojska na slovenské území a začala je obsazovat. Károlyi chtěl z taktických důvodů zachovat teritoriální status quo až do rozhodnutí mírové konference, jež doufal ovlivnit ve svůj prospěch. Přijal tedy tento fakt poměrně klidně, pouze vyslal 7. 11. do Prahy zástupce, aby tam vyjednával s Národním výborem o zastavení postupu. Pokus navázat spojení s vojenským zástupcem Dohody neuspěl pro zmatek na frontě. Károlyi na základě zpráv o tom, že podle příměří zůstane rakousko-uherské území ve správě místních úřadů pod kontrolou spojenců, a z faktu, že pro Uhry nebyla stanovena oficiální demarkační čára pro stažení vojsk, usuzoval, že jeho naděje jsou oprávněné. Český postup pak považoval za porušení státní svrchovanosti Maďarska. Nejasná formulace 17. článku bělehradského příměří, podle nějž měla maďarská vláda administrativně a vojensky pečovat o chod věcí na Slovensku do rozhodnutí mírové konference o definitivních hranicích nových států, způsobila, že na samém počátku existence ČSR a Maďarska se střetly zájmy vládnoucích tříd obou zemí, nebrzděny mocenským rozhodnutím Dohody v zárodku, nýbrž až v důsledcích. Nová státoprávní existence Slovenska se stala jedním z nejdůležitějších zdrojů motivace vzájemných vztahů čs.-maďarských v meziválečném dvacetiletí. V první fázi, zhruba do poloviny roku 1919, a svým způsobem až do podpisu trianonské smlouvy, tedy v období snah odlišných maďarských režimů o udržení integrity území z důvodů rovněž vzájemně rozrůzněných, šlo prakticky o uchování slovenského území jako komplexu v rámci Maďarska. Když se v myšlení maďarské společnosti alespoň částečně ujasnila skutečnost momentální irreversibility nového uspořádání střední Evropy, stala se vůdčím motivem maďarské politiky vůči ČSR otázka menšinová, její především teritoriální, ale i hospodářské, společenskopolitické a kulturní aspekty. Znovuzískání celého Slovenska se v „severním“ směru maďarské revizní politiky stalo cílem nikoli už bezprostředním, nýbrž až perspektivním, konečným.

In statu nascendi obou nových států byl vztah mezi nimi vyostřen na

hranici konfliktu, záhy překročenou. Státoprávní začlenění Slovenska do svazku s českými zeměmi bylo sice 28. 10. a 30. 10. provedeno, ale důsledky koncepční nejasnosti slovenské otázky v politice české a slovenské buržoazie v národní a demokratické revoluci (a ostatně i v politice dělnického hnutí)⁹⁴⁾ spolu s dlouho pouze pasívně-obranným charakterem národního hnutí slovenského,⁹⁵⁾ zejména jeho oficiální, i s Budapeští zkontaktované reprezentace, však spoluvytvářely podmínky pro to, aby maďarská buržoazně demokratická vláda ze zcela konkrétních důvodů mylně usuzovala ne-li na oprávněnost, tedy rozhodně aspoň na reálnost svého požadavku zachovat „Horní zemi“ v novém maďarském státě. Mocensko-správní poměry na Slovensku byly i po martinské deklaraci nejasné.⁹⁶⁾ Živelný revoluční pohyb zejména v rolnických masách měl i při své radikálnosti vždy místně omezený dosah. Vznikající národní rady se dílem hlásily k Národní radě martinské, větším dílem však uznávaly vládu budapeštskou. Ta měla i po vyhlášení ČSR pod svou kontrolou železnice, poštu a kromě Liptova dokonce i župní správu. Pokusy M. Hodži dohodnout během budapeštských jednání o demarkaci i převzetí administrativy do rukou SNR nebyly úspěšné. Typická byla pražská reakce na ně — vůči jakýmkoli kontaktům s Budapeští se projevovala maximální nedůvěra. Situace se komplikovala i faktickým nedostatkem osob, schopných vyšší slovenské úřady převzít. Maďarská ozbrojená moc na Slovensku byla dokonce dost silná, aby odrazila i první pokus vládních jednotek o obsazení tohoto území.⁹⁷⁾ Pokus o ozbrojenou intervenci ke znovuzískání Slovenska Károlyiho vládě nepomohl, situace v listopadu 1918 však nebyla zdaleka jasná a jednoznačná.⁹⁸⁾ Károlyiho vláda vydala v tom okamžiku proklamaci Lidové republiky, adresovanou všem nemaďarsky hovořícím národům (opět typická formulace, svázaná s tradičním myšlením maďarských vládnoucích vrstev, ještě ani nyní se nehovoří o „nemaďarských“ národech), a vyzývající ke spolupráci s novou lidovou vládou v Budapešti.⁹⁹⁾

V těch dnech se opět projevila vůči Maďarsku rozkolísanost politických postupů české a slovenské buržoazie, jejich nekoordinovanost a odlišnost. M. Hodža se dostavil do Budapešti jako šéf likvidační komise, pověřený Slovenskou národní radou vyjednáváním o odsunu maďarských vojsk ze slovenského území. Přijel zároveň s vlastní koncepcí budoucích hranic Slovenska a začal rozhovory s Károlyim a zejména s Jászim. Jásziho projekt „Slovenského impéria“ jako federální součásti Maďarska předpokládal pouze zahrnutí těch okresů, kde měli Slováci většinu podle pověstných statistik z r. 1910. Hodžova představa navazovala na starší teorie „slovenského okolí“ a požadovala 37 slovenských okresů včetně Bratislavy a Košic. Provizorní dohoda, která odkazovala na definitivnost rozhodnutí pařížské konference, však přesto poskytla Károlyimu výhodný protiargument vůči náročnějším pařížským požadavkům Benešovým. Určovala za hraniční čáru linii Devín, Pezinok, Sereď, Nové Zámky, Vrábľa, Kozárovce, Lučenec, Smolník, dolinou Gelnice k Margecanům a údolím Hornádu

k jižním hranicím Šariše a Zemplína na Trebišov, přes Sobrance k Humennému a na sever dolinou Laborce k polské hranici.¹⁰⁰⁾

Hodžova akce, motivovaná kromě snah o stanovení hranic jistě i zájmem SNR v Martině pokusit se jednat nezávisle, se setkala s ostrým nesouhlasem v Praze a ještě více ji kritizoval Beneš z Paříže. Jak v pozdějším memorandovém vypracování z února 1919, tak již na sklonku r. 1918 držel totiž Beneš představu o nutnosti zajistit Československu v Evropě postavení dunajského státu.¹⁰¹⁾ Už 28. 11. vybízel z Paříže pražskou vládu k obsazení slovenského území.¹⁰²⁾ Spolu s některými slovenskými politiky vláda tento názor sdílela,¹⁰³⁾ a rozhodla se prozatímní neúspěchy přivtělování východních území překonat administrativně i vojensky. 3. prosince 1918 vyrozuměly dohodové mocnosti čs. vládu, že je oprávněna slovenské území obsadit. Po vojenských a diplomatických akcích byla nakonec maďarská hranice upravena tzv. první Vyxovou nótou z 24. 12. Vzniklé provizorium, už bez Slovenska a části rumunského území — nikoli tedy Uhry bez Charvatska-Slavonska, jak předpokládala většina maďarské společnosti — mělo být podkladem pro jednání mírové konference.¹⁰⁴⁾ Demarkační čáru tvořil Dunaj od toku Moravy po ústí Ipľu, potom řeka Ipeľ, dále šla čára až po ústí Uhu, řekou Uh až k Užockému průsmyku.¹⁰⁵⁾ Její obsazení jednotkami italských legií a českých a slovenských dobrovolníků bylo dokončeno prakticky do konce ledna 1919. Spolu s postupným dosazováním Slováků do vyšší administrativy a po krystalizaci poměrů v zákonodárné a správní sféře¹⁰⁶⁾ si tak československá vláda upevňovala pozici pro předpokládaná mírová jednání, ale převahy v některých částech Slovenska nabývala jen s obtížemi.

Vliv maďarského a zejména maďaronského živlu v hospodářském, společenském a kulturním životě Slovenska byl v důsledku předchozí maďarizace velmi silný. V názoru nejednotné byly nejen buržoazní vrstvy, nýbrž i proletariát. Maďarští pracující, organizovaní v sociální demokracii, podporovali Károlyiho vládu a souhlasili s požadavkem integrity. Budapešťská Hornouherská sociální demokracie měla velký vliv zejména na východním Slovensku. Hned po opadnutí první revoluční vlny se dělnické hnutí začalo diferencovat národnostně. I když přívrženci integrity v nejširším měřítku představovali proti stoupencům nového československého státu menšinu, komplikovalo situaci jejich dominantní mocenské postavení. Alternativa socialisticky revolučního řešení tohoto rozporu nebyla vzhledem k buržoaznímu charakteru státoporného procesu reálná. Pražská vláda zvolila cestu vojenského obsazování území. Sabotáže maďarské administrativy, která na Károlyiho výzvu složila přísahu věrnosti vládě budapešťské, a tvrdé hospodářské podmínky první mírové zimy nahrávaly v atmosféře sociálních nepokojů maďarské šovinistické propagandě. Už například sama skutečnost, že pražská vláda byla nucena k zabezpečení zásobování užívat vojenských rekvizic, jež ani za války uherské území nepostihovaly v důsledku emancipovaného hospodářství a nyní přinášely těžkou újmu početným vrstvám slovenského obyvatelstva, budila

záporné reakce vůči novému státu. Budapešť vystupňovala protičeskoslovenské výpady a hmotně i morálně podporovala a často řídila desintegrční pokusy, k nimž docházelo na východě Slovenska.¹⁰⁷⁾ Východoslovenská národní rada v čele s budapešťským exponentem Viktorem Dvortšákem proklamovala odlišnost obyvatel tohoto území od ostatních Slováků a jejich integrální a autonomní přináležitost do svazku s Maďarskem. Po neúspěchu této taktiky mezi obyvatelstvem vznesla požadavek statutu nezávislé Slovenské lidové republiky, dokonce vyhlášené 11. 12. 1918 v Košicích, s předpokládaným hlavním městem Prešovem. Takto daleko jdoucí úsilí separatistů se setkalo už zase s nesouhlasem maďarské vlády, jež přece jen dospěla alespoň k úsudku, že „slovenská otázka není už maďarskou otázkou, ale stala se mezinárodní a proto maďarská vláda nemůže v této otázce jednoznačně rozhodnout, neboť takové rozhodnutí skrývá v sobě nedozírné následky komplikací mezinárodního a vojenského charakteru.“¹⁰⁸⁾ Národnostní různorodost východního Slovenska přinášela ještě další komplikace — o autonomii se pokusila usilovat i německá spišská menšina (9. 1918 vyhlášení nezávislé Spišské republiky), ovšem už o dva dny později se většina německých obyvatel přihlásila pod svrchovanost SNR.

Obyvatelstvo ukrajinské se diferencovalo zhruba na část, jež se snažila připojit k sovětské Ukrajině (Ruská národní rada, založená 8. 11. ve Staré Lubovni) a část, která stála o setrvání v Maďarsku (Lidová rada uherských Rusínů, 9. 12. Užhorod). Stejně jako Slovenská národní rada se i Károlyiho vláda snažila získat Ukrajínce slibem autonomie, dokonce i její konkrétní proklamaci v X. zákonném článku z 22. 12. 1918, převážil však vliv československý a zejména rozhodnutí mírové konference, když se snahy o Velkou Ukrajinu ukázaly marnými. (Nikoli bez vlivu ukrajinsko-rusínské emigrace v USA, která se orientovala na ČSR jako na „menší zlo“. Dokonce i část Ukrajinců-Rusínů na sever od Karpat se pokoušela o příklon a připojení východohaličských území k ČSR, protože chtěli uniknout začlenění do Polska.) Tato oblast byla dočasně přirčena Československu jako autonomní území, poněvadž takovýmto způsobem ČSR výhodně hraničila s profrancouzským spojencem Rumunskem a zároveň se položila hráz bezprostřednímu kontaktu tehdy revolučního Maďarska a sovětského Ruska.¹⁰⁹⁾ Ústava Československé republiky z 29. 2. 1920 hovoří o této oblasti jako o nedílné součásti státu na základě dobrovolného připojení jihozápadních Rusínů podle smlouvy mezi hlavními a přidruženými mocnostmi a Československem... o samosprávném území, jež má být nadáno co nejširší autonomií, slučitelnou s jednotností RČS. Byl jí přiznán vlastní autonomní sněm, příslušný usnášet se ve věcech jazykových, vyučovacích a náboženských, v otázkách místní správy jakož i ve všech jiných věcech, které by mu přidělily zákony RČS.¹¹⁰⁾ Praktické provádění této politiky, způsob, jakým československý buržoazní stát o toto území pečoval, zavalil oprávněné příčiny k nespokojenosti obyvatelstva, jichž ovšem Maďarsko stále více využívalo nikoli snad k prospěchu

tohoto území, nýbrž výlučně k jeho získání pod svou nadvládu, jež se na stavu země neblaze projevovala po celé období před první světovou válkou.

Existence autonomizujících útvarů skončila s příchodem československých vojsk, ale jejich představitelé a přívrženci se stali platnou základnou irredenty a součástí revizního tažení horthyovského Maďarska proti ČSR.

Už v únoru 1919 označil Beneš v souhrnném memorandu demarkační čáru mezi ČSR a Maďarskem za nevyhovující. Jednání o tomto problému a jeho výsledky nejsou zachyceny v žádném materiálu mírové konference,¹¹¹⁾ nicméně „postupem na druhou demarkační čáru“ zdůvodňovala později čs. buržoazie vojenskou intervenci proti republice rad. Při návrzích na slovenské hranice nebylo možno uplatňovat žádný historický princip, evidentní přírodní hranici představoval až horský pás na severu území, jehož respektování by bylo bývalo téměř anulovalo výsledky celého slovenského emancipačního hnutí. Ke slovu se tedy dostaly důvody povýtce strategické, politické a ekonomické. Způsobily, že navržená hranice ponechávala v Československu poměrně značný počet obyvatelstva maďarské národnosti, i když ovšem nezanedbatelná slovenská menšina i tak zůstala v Maďarsku. Většinu svých požadavků dokázala čs. buržoazie na mírové konferenci prosadit, poněvadž neodporovaly francouzským hegemunistickým plánům, naopak je proti anglosaským integračním představám podporovaly. Pokud došlo k nesrovnalostem, jako v případě absurdního požadavku na koridor s Jugoslávií, dokázaly je velmoci smést z pořadu jednání bez velkých debat. (Představa koridoru ostatně vznikla v pražském prostředí, zvl. národně demokratických nacionalistů, formulována v první době nerealistického posuzování čs. šancí a vlivů v Paříži.)

K vážnému a konfliktnímu zostření čs.-maďarských vztahů došlo po revolučních změnách v Maďarsku. Tentokrát se nejednalo už jen o vojenské střetnutí dvou buržoazních států s odlišnými teritoriálními nároky, jako v r. 1918, nýbrž o střetnutí reprezentantů dvou odlišných společenskopolitických systémů. Československo v něm kromě svých hranic chránilo imperialistické zájmy Dohody a Maďarsko pokládalo teritoriální nárok nikoli na cíl expanze, nýbrž za prostředek rozšíření revoluce, vedoucí k internacionálnímu vítězství sociálního pokroku.

PŘÍČINY A VÝSLEDKY ČESKOSLOVENSKÉ INTERVENCE PROTI MAĎARSKÉ REPUBLICE RAD

Vyhlášení republiky rad zastihlo Dohodu nepřipravenou a průběh událostí po odmítnutí Vyxova memoranda byl obecně považován na mírové konferenci za důsledek pochybené francouzské agresivní politiky.¹¹³⁾ Náznaky na další postup pak byly zřetelně ovlivněny neshodami, jež se v Pa-

říží projevovaly právě v březnu 1919.¹¹⁴) Angličanům nebyl vhod příliš francouzský vliv v této oblasti, Američané zase byli v tomto stadiu proti příliš drahým ozbrojeným akcím a radikálním krokům. Ve Francii naproti tomu i výbor poslanecké sněmovny schválil už 26. 3. návrh, den poté předložený konferenci, aby se proti Maďarům neprodleně vojensky zakročilo. Tendence k mírovým opatřením, jež postupně, jak se březen chýlil ke konci, na konferenci převládaly, znepokojily i malé spojence velké čtyřky — Československo a Rumunsko. V obavě z ohrožení svých teritoriálních nároků se tyto státy neprodleně připravovaly k boji, když ostatně francouzské vojenské velení v Bělehradě mělo už koncem března plány na jejich intervenci proti Maďarsku hotové.

V Nejvyšší radě zůstala však Francie se svými návrhy osamocena a generál Smuts byl zatím vyslán do Budapešti jménem Dohody nikoli v čele intervenčních vojsk, nýbrž v diplomatickém posláním.¹¹⁵) Známe-li důsledky, k nimž faktické odmítnutí Smutsových návrhů vedlo, mohlo by se zdát činem, jenž zvedl stavidla ozbrojené intervence proti Maďarsku. Situace však byla komplikovanější. Z vnitropolitického hlediska nebylo možné, aby představitelé dělnické třídy přijali podmínky jen o málo lepší než ty, které přivodily pád Károlyiho vlády, když navíc ani neměli záruku, že budou v navrhované formě realizovány. Nebezpečí, že v obklopení dohodových kontrolních jednotek vzroste odvaha těch, kdo považovali diktaturu proletariátu za příliš radikální, bylo zcela konkrétní. A konečně — cizí zásahy by nutně znamenaly, že mladá republika bude definitivně oddělena od svého jediného spojence — Sovětského Ruska, jehož úspěchy na západní i jihozápadní frontě právě tehdy posílily naděje na společnou hranici. Další z možných důvodů — mylný odhad situace a rovnováhy sil, sehrál při formulování stanoviska republiky rad také svou roli. Politický manévr konference — Smutsova cesta — byl pochopen jako výraz změněné linie. Maďarští vůdci přecenili význam kontroverzí uvnitř Dohody. Překvapivý obrat situace pokládali navíc v míře větší než odpovídalo skutečnosti za výsledek své upřímné a intenzivní snahy změnit drobnými opatřeními i zásadními prohlášeními své zatím manipulované postavení v roli rovnocenného partnera Dohody na úrovni mírových jednání. Tato snaha, jakkoli by navenek vypadala obdobně, vyvěrala ze stanovisek odlišných od těch, jež vedla k mylně suverénním postojům Uher v říjnu 1918, neboť Maďarská republika rad respektovala smlouvu o příměří a kontinuitu se starými Uhrami pokládala změnou společenského zřízení za definitivně přerušenu. Naděje příliš velká a v té době i těžko splnitelná byla nakonec vkládána i v hmotnou a morální podporu mezinárodního dělnického hnutí.

Neshody v Paříži vyvrcholily Wilsonovým odchodem z jednání 7. dubna, mocnosti přestaly mít na Maďarsko čas. Neochota republiky rad k bezpodmínečné poslušnosti ještě vystupňovala rozladění Francie, před krátkým časem přinucené vzdát se agrese. Pro Československo a Rumunsko přišla vhodná doba napadnout s francouzským souhlasem a odbornou i mo-

rální pomocí maďarské území. Intervence se tedy zrodila z celkového evropského kontextu, ze spleti individuálních i společných zájmů dohodových států a jejich spojenců a z jejich boje proti komunismu. Poměr republiky rad k Dohodě se snažil být v zájmu míru otevřenější a lepší než za vlády buržoazní, ale příznivá situace, vyvolaná okamžitým konfliktem zájmů francouzských s britsko-americkými se nenávratně rozplynula. Veškeré další pokusy maďarské vlády o jednání vyšly později pro nezájem imperialistického bloku naprázdno. V polovině dubna dostala vystupňovaná rumunská i československá agresivita volnou cestu.

Rumunské armádě se do 1. května podařilo dojít k Tise a v posledních dubnových dnech zaútočili i Jugoslávci. Útok československých jednotek se 2. května převalil přes Miskolc a bezprostředně ohrožoval Salgótarján.¹⁴⁶⁾ Osvobozením Miskolce a záchranou Salgótarjánu a okamžitým dalším postupem bylo přerušeno spojení československých vojsk a jejich plánovaná kooperace s jednotkami rumunskými. V československé armádě zapustil kořeny rozklad bojové morálky a neshody ve vedení, jež se Praha pokoušela řešit personálními změnami; Italy vystřídali na nejvyšších místech Francouzi. Dočasná pasivita nepřátelských vojsk přivedla velení maďarské Rudé armády k rozhodnutí převzít iniciativu do vlastních rukou. Uvažovalo-li se o optimálním směru útoku, výpad na jihu proti Francouzům a Srbům se jevil z hlediska zahraniční politiky nenapravitelnou chybou, neboť by přímým útokem na jednu z pařížských mocností definitivně pro budoucnost pohřbil možnost jakéhokoli jiného než nepříznivého řešení diplomatického jednání, pokud by k němu vůbec ještě mohlo dojít; z hlediska vojenského by to byla bývala strategická sebevražda. Nástup proti Rumunům rovněž nebyl prost rizika většího než potenciální zisk. Proto byl za nejvhodnější určen prostor mezi Tisou a Lučencem, kde stály československé jednotky, rozleptané drtivými porážkami u Miskolce a Salgótarjánu.¹⁴⁷⁾ Směr na Miskolc — Košice mohl navíc definitivně znemožnit plánované spojení československých a rumunských vojsk a nabízel případný kontakt s Rudou armádou ruskou a ukrajinskou.

30. května započal maďarský útok na 250 km široké frontě třemi směry; během 15 dnů pronikla maďarská Rudá armáda 150 km hluboko na československé území. Přímým důsledkem jejího postupu bylo vyhlášení Slovenské republiky rad v Prešově 16. června.¹⁴⁸⁾ Na pařížskou konferenci dolehly první zprávy o maďarském postupu 5. června. Maďarsko už bylo odsunuto z centra pozornosti Dohody problémy jinými, nejnověji mírovou smlouvou s Německem, připravenou k podpisu. Protože kolovaly obavy, že Německo podpis odmítne, horečné přípravy kolem smlouvy se nedály jen na poli diplomatickém. Pro Francii byla situace o to napjatější, že Anglie a USA se od ozbrojeného konfliktu s Německem předem distancovaly. Co mohla tedy v této situaci nejméně potřebovat, byly nové válečné komplikace na jihovýchodě, které by tam vážaly francouzské ozbrojené síly, navíc vylučující Československo z případné vojenské pomoci.¹⁴⁹⁾ Postavení

jednotek jejího spojení bylo po vojenské stránce koncem června takřka katastrofální, konference se tedy rozhodla pomoci Československu diplomaticky.¹²⁰) Její kontakty s republikou rad se v dalších dnech protahovaly se zřejmou oddalovací taktikou z maďarské strany.¹²¹ Mezinárodní a vnitřní situace dělnického státu totiž zase nabývala na hrozivosti a aspoň chvílkový oddech byl nezbytný. Z vnějších faktorů působila vážná vojenská situace Sovětského Ruska a odliv revoluční vlny v Německu po pádu Bavorské republiky rad, jež oddálily naděje na okamžitou a rozhodující pomoc zvenčí. Kruh 17 dohodových divizí kolem celého Maďarska byl rovněž výmluvný. Dvojnásobná převaha československé armády, zachytivší se v hornatém terénu k odporu, nutila ke koncentraci, posílení a reorganizaci maďarských vojsk, rozptýlených na frontě příliš široké. Podpořena i Leninovým souhlasem, rozhodla se maďarská vláda k vyjednávání s Dohodou.

Akce v Paříži pokračovaly 11. června jednáními o demarkační čáře. Byla to opět příležitost, aby vypluly na povrch antagonismy mezi francouzskou a angloamerickou delegací, stálý spor o hegemonii ve střední a jihovýchodní Evropě. Pellého návrh, v podstatě totožný s maximalistickými požadavky československými, byl odmítnut. Jako závazná demarkační čára pro obě strany a definitivní hranice mezi Československem a Maďarskem byla přijata linie až na jednotlivosti shodná s Pichonovou z prosince 1918. Za účasti československých a rumunských zástupců byla pak v Paříži ještě přetřásána vina na agresi vůči Maďarsku a na komplikacích, jež z ní vznikly maďarským postupem na Slovensko.¹²²) K velké spokojenosti svých dohodových partnerů byla uznána odpovědnou Francie.

Československá strana skutečně 9. června v noci na rozkaz Pellého vojenské akce zastavila, ovšem jen proto, aby je hned následujícího dne obnovila. K zastavení bojů nepřivedla ani výměna telegrafických protestů mezi Budapeští, Prahou a Paříží.¹²³) Demarkační čára byla z Paříže oznámena do Budapešti i do Prahy už 15. června, ale teprve po opětovné výzvě z 22. 6. skončily 24. června i místní potyčky. Maďarská vojska od 24. 6. do 30. 6. a 4. 7. opouštěla československé území, aby 6. července stanuly československé jednotky na linii, z níž byly v dubnu vyrazily proti Maďarsku.

Imperialistické cíle čs. vládnoucích kruhů nedošly naplnění. Jedinou významnou hraniční korekturou, k níž ještě došlo, bylo připojení Petržalky, bratislavského přirozeného předmostí, 14. 8. 1919. V té době se republika rad ocitla již v krizi, jež známým průběhem, z příčin, dnes již marxistickou historiografií objasněných, skončila jejím pádem. Zahraniční intervence proti státu, zbavenému podpory jediného spojení, Sovětského Ruska (jež momentálně zápasilo o vlastní existenci), patřila k příčinám nejdůležitějším, vedle chyb a nedůsledností politiky vnitřní.

Imperialisticky motivovaná československá intervence proti republice rad zkomplikovala vzájemné vztahy obou zemí. Bojové akce a dlouhotrvající neklid zhoršovaly i možnosti nezbytných kontaktů v ekonomické ob-

lasti. Pozitivem mimořádného historického významu byl vzájemný kontakt proletářského hnutí obou zemí, vyvrcholivší vznikem Slovenské republiky rad a pokračující i po jejím pádu příchodem a působením maďarské pokrokové politické emigrace v buržoazní ČSR.¹²⁴

TRIANONSKÁ MÍROVÁ SMLOUVA A KONZOLIDACE VNITŘNÍCH POMĚRŮ V MAĎARSKU

Vnitropolitické zmatky, bílý teror, permanentní vládní krize a rozvrat hospodářství, jež po pádu republiky rad pokračovaly po mnoho měsíců, vynesly do čela státu admirála Horthyho jako exponenta skupiny svobodné volby krále. Byl to konglomerát gentry, důstojnických teroristů, příslušníků velkoburžoazie, zvláště finanční, a konzervativních složek maloburžoazních. Netajil se vladařskými ambicemi v konkurenci s legitimistickými směry, jež znepokojovaly i Dohodu. Pe volbách 25. 1. 1920 zvítězila malorolnická strana a strana křesťansko-národního sjednocení. Po volbách znovu vzplanuly spory mezi legitimisty a stoupenci svobodné volby hlavy státu. Podporován v této otázce Dohodou, vyřešil Horthy situaci vojenským rozkazem z 30. ledna 1920; jist si souhlasem dvou největších parlamentních stran, postavil se proti návratu Karlovu a navrhl volbu dočasné hlavy státu. 1. 3. 1920 parlament prohlásil Maďarsko královstvím a Horthyho regentem.¹²⁵ Ve vnitřní politice začal Horthyho režim terorem, nebo lépe řečeno, v příznivých podmínkách ještě teror zesílil. V těchto akcích se obzvlášť exponovalo důstojnictvo kontrarevoluční armády, mladí příslušníci gentry, opojení mocí a zvůlí, často blízcí přátelé a spolupracovníci regentovi. Spontánně páchali řetězy násilných akcí, jejichž oběti šly do tisíců mrtvých, desetitisíců vězněných a emigrantů. I když se vláda od jejich akcí občas distancovala a v nejkřiklavějších případech proti nim zakročovala hlavně s ohledem na mezinárodní veřejnost, v podstatě ponechávala teroristům volnou ruku vůči všem, kdo byli „podezřelí z podpory republiky rad a bolševismu“. Vídeň a Československo se staly útočištěm tisíců uprchlíků před bílým terorem, kterážto skutečnost nezůstala bez vlivu na poměr maďarsko-československý.¹²⁶

Zatímco vnitřní podoba nového maďarského státu ještě nevystoupila ze zmatků kontrarevoluce, jednalo se na pařížské konferenci o jeho tváři vnější, o nových hranicích. Poslední zhruba půlrok před podpisem mírové smlouvy proběhl ve znamení na maximum vystupňované maďarské aktivity,¹²⁷ jak na poli zahraničněpolitických kontaktů, tak v oblasti propagandistické, v podpoře irredenty,¹²⁸ ve sféře vojenské atd.; v důvěře, že se podaří využít momentálních francouzsko-angloitalských rozporů v Dohodě, podmínek imperialistické intervence proti Sovětskému Rusku, spojenectví maďarsko-polského zejména v této souvislosti, nebo že se prosadí plebiscit aspoň na slovenském území.¹²⁹ Po postupném fiasku všech ostatních nadějí stal se plebiscit momentem nejsilněji prosazovaným, českoslo-

venská vláda jej však odmítla stejně striktně jako Dohoda. O jeho výsledcích, vzhledem k celkovému předchozímu vývoji na Slovensku, relativní početnosti maďarské menšiny a přece jen ještě krizovým poválečným podmínkám panovalo na maďarské straně přesvědčení, ne zcela neoprávněné, pokud šlo o jižní a jihovýchodní oblast Slovenska. Strategicko-politicko-ekonomické důvody demarkace, jak byla provedena, však pochopitelně i nadále trvaly a Dohoda i ČSR tudíž neměly důvodu k diskusím s maďarskou delegací. Přesto dokázala maďarská strana protahovat jednání od ledna do června 1920 za četných diplomatických obstrukcí a protestů.

Nejen maďarské vládnoucí třídy, nýbrž i značná, rozhodující část společnosti se stále ještě stavěla vůči podmínkám smlouvy s agresivní odmítavostí, přestože od faktického vzniku nových států uplynul již mnohem více než rok a ostatní poražené mocnosti už dávno mírové smlouvy podepsaly. Politický chaos a zejména hospodářský rozvrat země byly ještě velké a bylo nad sily většiny maďarské společnosti, tak, jak se předchozím vývojem vytvořila, představit si obnovu hospodářství bez odebraných území, bez jejich průmyslu, surovinových zdrojů (to zejména) a zemědělství, když navíc odtud odešedší množství maďarského obyvatelstva, především vyšší a nižší byrokracie a důstojnictva, významnou měrou zatížilo hospodářství zmenšeného státu. Vnější neobyčejně významnou roli pak sehrál psychologický prestižní faktor, který se projevil v množství demonstrací, v celé náladě tisku a parlamentu první poloviny roku 1920. Maďarské postoje vyvolaly v dohodovém veřejném mínění a v nástupnických státech, jež smlouvou získávaly, pochopitelně odpor, souhlasu se jim dostávalo v tisku rakouském a německém.¹³⁰⁾ V průběhu jara 1920 převážil v maďarské politice ten směr, který na rozdíl od hlasatelů znovudobytí ztracených území naznal, že smlouvu je opravdu bezpodmínečně nutno podepsat, ovšem s neoddiskutovatelnou nadějí, že mírovou cestou bude revize možno dosíci také, a to v dohledné době. Poslední týdny uplynuly ve formálních komplikacích (nebylo např. možno sestavit delegaci k podpisu smlouvy, jehož se nakonec ujal jen ministr sociální péče dr. Gustav Benáro a mimořádný vyslanec a zplnomocněný ministr Alfréd Draschel-Lazar, politikové záměrně druhé garnitury).¹³¹⁾

4. června byla konečně uzavřena smlouva, již Maďarsko ve prospěch nástupnických států odevzdalo prakticky 71,5 % území Uher. Rozloha nového státu byla okolo 93.000 km² (dříve 325.000 km²), s cca 8 miliony obyvatel (proti původním 21 milionům). Rumunsku připadlo 102.000 km² a přes 5 milionů obyvatel, Jugoslávii 63.527 km² a přes 4 miliony obyvatel, ČSR 62.366 km² a přes 3,5 mil. obyvatel a konečně Rakousku Burgenland — 4.022 km² a přes čtvrt milionu obyvatel. Většinou šlo o obyvatelstvo nemaďarských národností, přesto ale 3 miliony Maďarů, dříve roztroušených po celé ploše uherských korunních zemí, se octlo mimo nové Maďarsko, především v Rumunsku a Československu. Poválečné teritoriální změny byly ukončeny předáním Burgenlandu Rakousku a připojením

žup Baranya a Pécs v létě 1921. Maďarská vláda se domáhala plebiscitu na sporných územích — uspěla jen v případě okolí Šoproně, jež se jí podařilo získat touto cestou zpět.¹³²⁾

Mírovou smlouvu mezi mocnostmi spojenými a sdruženými a Maďarskem podepsaly na jedné straně Francie, Velká Británie, USA, Itálie, Československo, Rumunsko, Stát Srbsko-Chorvatsko-Slovinský, Polsko, Belgie, Řecko, Portugalsko, Čína, Siam, Kuba, Nicaragua a Panama na straně jedné a Království Maďarské na straně druhé dne 4. června 1920. Prvních dvacet šest článků představuje Smlouvu o společnosti národů. Část II. vymezuje maďarské hranice (ve 4. odst. 27. článku s ČSR), III. obsahuje politické klauzule evropské, IV. zájmy maďarské mimo Evropu, V. klauzule vojenské, námořní a vzduchoplavecké, VI. ustanovení o válečných zajatcích a hrobech, VII. ustanovení trestní, VIII. určuje náhradu škod, IX. klauzule finanční, X. hospodářské, XI. opatření o vzduchoplavbě, XII. o přístavech, vodních cestách a železnicích, XIII. se zabývá problematikou práce, XIV. obsahuje klauzule rozličné, dále sestává smlouva z přílohy, protokolu a deklarace, precizující některá ustanovení. V závěru obsahuje mapu s podrobnými údaji o novém území, s výhradou upřesnění hranic v úsecích, jež jsou ve smlouvě výslovně uvedeny. Na základě usnesení Národního shromáždění ČSR z 28. 1. 1921 byla smlouva schválena ratifikační listinou ze dne 19. 3. 1921, jež byla uložena v Paříži 1921. Současně smlouvu ratifikovaly Francie, Velká Británie, Itálie, Rumunsko, Jugoslávie, Belgie, Siam a z druhé strany Maďarsko v říjnu 1921, poté Řecko 15. 10. 1921 a Japonsko 31. 10. 1921.¹³³⁾

Smlouva zavázala Maďarsko k dodržování spravedlivé menšinové politiky v duchu zásad Společnosti národů, stanovila zásady správní, finanční, archívní a hospodářské rozlučky s nástupnickými státy. Vojenské a námořní klauzule byly vypracovány takovým způsobem, aby aspoň teoreticky znemožnily učinit z maďarské armády sílu ohrožující bezpečnost nástupnických států. Všeobecná branná povinnost byla na jejich základě nahrazena dobrovolnickým způsobem budování vojsk, jejichž počet nesměl přesáhnout 35.000 mužů včetně důstojníků a doplňovacích těles. Velikost jednotlivých formací byla rovněž smlouvou závazně určena, stejně jako poměr důstojnictva a poddůstojnictva a počet těžkých i lehkých zbraní. Letectvo a námořnictvo nebylo maďarské armádě povoleno vůbec, existující bitevní lodě se vláda zavázala přebudovat na civilní, případně odevzdat na úhradu reparací. Smlouva nepovolovala ani zřizování polovojenských organizací (tento zákaz byl od samého začátku nejrůznějšími způsoby obcházen a překračován), dovoz zbraní a jejich výrobu pro export, výrobu těžkých moderních zbraní včetně tanků. Armáda měla sloužit pouze k ochraně hranic a veřejného pořádku. Veškerý vojenský materiál, který nebyl smlouvou povolen, měl být předán na úhradu reparací. Maďarská armáda měla podléhat kontrole mezispojenecké dozorcí komise.

Smlouva ustanovila zřízení komise reparační, jež měla za účelem náhrady válečných škod dozírat na maďarské hospodářství a na dodržování

platebních povinností. Reparace nebyly smlouvou stanoveny konkrétně, ale už z obecného náčrtu bylo patrné, že se na dlouhá léta stanou výraznou zátěží maďarské ekonomiky, pokud by měly být dodržovány. Měly tak být nahrazeny škody, spojeným bezprostředně způsobené vojenskými akcemi za války, dopravní a hospodářský materiál, poměrně připadající na nástupnické státy, nebo který se během války nalézal na maďarském území. Maďarsko mělo poskytnout prostředky na výplatu penzí válečným poškozcům a jejich rodinám v nástupnických státech apod. Byla stanovena rovněž povinnost navrácení kulturních statků, prokazatelně náležejících do vlastnictví nástupnických států nebo jejich příslušníků. Maďarsko se stejně jako ostatní nástupnické státy zavázalo k ručení za poměrnou část zajištěného i nezajištěného rakousko-uherského státního dluhu. Hospodářské klauzule uložily dočasná omezení v oblasti zahraničního obchodu, povinnost poskytovat při uzavření řádných obchodních smluv spojeneckým státům po určitou dobu doložku nejvyšších výhod (rovněž tento závazek nebyl nikdy realizován díky taktizování maďarské obchodní politiky), a řadu dalších povinností.

Maďarská vláda pokládala smlouvu od počátku za nespravedlivý diktát, byť šlo v podstatě jen o konstatování a právní kodifikaci statu quo, jaký se v Evropě vytvořil realizací zásad národního sebeurčení za jistých ohledů na celkovou životaschopnost, hajitelné hranice a ekonomickou autonomii jednotlivých států — tedy alespoň pokud šlo o nejzákladnější principy teritoriálních změn. V jejich bezprostřední realizaci a v otázkách reparačních lze zřetelně postřehnout diktující tendence vítězných států, vycházející ne tak ze zásad výše uvedených, jako spíše i ze snahy vyzískat maximum teritoriální či ekonomické. Omezení vojenská vycházela pak z předpokladu spoluviny Uher na rozpoutání válečného konfliktu a z úsilí v zárodku omezit možnost ozbrojeného konfliktu ve střední Evropě a bez komplikací udržovat francouzskou hegemonii v tomto prostoru.

Reakce maďarské veřejnosti byla okázale záporná. V den podpisu se konaly bohoslužby, v okamžiku, kdy k aktu došlo, zastavila se na deset minut veškerá doprava v Maďarsku, obchody i zábavní podniky byly zavřeny na znamení smutku a parlament se sešel pouze k pětiminutové smuteční schůzi. Tisk a v něm bývalí prominentní politikové (István Friedrich aj.) vyjadřovali nesouhlas s omezeními a věru, že v nedaleké době se podaří vybudovat Horthyho nové Maďarsko ve starých hranicích nebo v rozloze jim velmi podobné.¹³⁴⁾

Definitivní podobu čs.-maďarských hranic určila delimitační komise československo-maďarská, ustavená 27. 7. 1921. V Millerandově průvodním listu k trianonské smlouvě byla zmocněna provést generální studii hraniční čáry za účelem zjištění a nápravy případných nespravedlností. Maďarské podklady k této studii vyžadovaly posunutí hranice bezmála pod Tatry a Vihorlat, československá strana se bránila a veřejné mínění nezůstalo neúčastno, kromě politických prostředků používaly obě strany i demonstrací a tiskových kampaní. Po sedmi měsících dospěla komise

k závěru, že pouze mezi obcemi Šomoška a Somosújfalu bude třeba hranici korigovat. Rada Společnosti národů 23. 4. 1923 stanovila za závaznou čáru, probíhající v tomto úseku uprostřed mezi maďarským a československým návrhem. Zatím byla prováděna měření a vyznačování hranic na zemi i ve vodních tocích a delimitační komise skončila činnost podpisem hraniční dokumentace 15. 5. 1925. Během jednání došlo k smluvní úpravě dodávek surovin ze Slovenska pro podniky koncernu Rimamuráňské báňské společnosti a v opačném směru rozhodla Rada Společnosti národů o způsobu těžby a exportu čedičového lomu v Šomošce. Ještě v roce 1928 byl podepsán hraniční statut, v němž se řešily některé otázky voroplavby a otázky hornické, a smlouva o úpravě lodní dopravy na Dunaji a o činnosti mezinárodní říční policie na společném úseku.¹³⁵⁾

Teritoriální změny zmenšily rozlohu státu a tím i orné půdy a počet průmyslových objektů a změnilo výrazně i koncentraci jednotlivých výrobních odvětví v poměru k počtu obyvatel. Báze maďarského hospodářství, velkostatek, doznala zásadních změn jak ve výrobním způsobu, tak především v celkovém ekonomickém a mocenském postavení. Přecházel od forem ještě zpola feudálních pruskou cestou ke kapitalistickému námezdnímu systému. Intenzifikace výroby zůstávala daleko za vyspělými evropskými zeměmi, bankovní kontrola zhoršovala ještě postavení zemědělského dělnictva a drobných rolníků. Na cca 30 % původní rozlohy zůstalo v zemi 40 % plodné půdy, značná rozloha především polí a vinic, i dříve v podstatě zdroj větší části uherské zemědělské produkce. Schopnost odběru se proti tomu radikálně zmenšila, navíc byla ztracena bývalá odbytiště monarchie, většina bývalých tržních spojení a rakousko-německá kapitálová opora. Velkostatek se stal přímo a úzce závislým na pohybech světového trhu, navíc prostřednictvím vládní politiky, ovládané financemi a průmyslem.

Z původního potenciálu průmyslového zůstalo v zemi cca 50 % ,zvýšila se zejména koncentrace strojírenství a metalurgie, lokalizovaných především v Budapešti, takže jich zůstalo zachováno 80 %. Co do surovin byl však průmysl plně odkázán na dovoz, v období ochromeného zahraničního obchodu dosti svízelný. Produkce uhlí, dříve doplňovaná importem, nebyla nyní dostačující. Textilní a zejména kožařský průmysl, vadnoucí dříve ve stínu české a rakouské konkurence, se dostal do velmi výhodné pozice s 50—60 % zbylých továren, přesto však nebyl schopen krýt spotřebu. Průmysl dřevařský byl poměrně velmi těžce postižen ztrátou surovinové základny, jež klesla na 15 % původní rozlohy lesů. Potravinářský průmysl, nejrozvinutější odvětví starých Uher, zůstal zachován ve velmi příznivých 30—40 %, některé obory i více, byl však zpočátku těžce postižen ztrátou odbytišť. Jako jediný nepocítoval tísnivý nedostatek surovin pro Maďarsko let 1920/22 příznačný.¹³⁶⁾

Podpisem Trianonské smlouvy byla v legislativní rovině dokončena podoba obou nových států. Tentýž rok 1920 v nich přinesl i mocenskou stabilizaci vnitropolitických poměrů — definitivní vítězství buržoazie v Čes-

koslovensku a upevnění moci horthyovského režimu v Maďarsku. Ve stejné době se formoval malodohodový blok¹³⁷⁾ jako jedno z důležitých politických seskupení meziválečné Evropy, zejména střední a jihovýchodní. Kromě důvodů jiných, jež rozebírat není na tomto místě možné, vznikal především jako reakce na maďarský přístup k novému uspořádání Evropy, na maďarské postoje na mírových jednáních a na maďarsko-francouzské sblížení. Ve všech zakládacích dokumentech tohoto bloku politické a ekonomické spolupráce na bázi francouzské politiky ve střední a jihovýchodní Evropě je vzájemná obrana proti případnému maďarskému útoku zdůrazňována na prvním místě.¹³⁸⁾

Silně konfliktogenním faktorem, československou politikou ve vzájemných vztazích navíc ještě značně přeceňovaným, byla na počátku 20. let poměrně silná pozice legitimismu ve vlivných budapeštských kruzích a nebezpečí restauračních pokusů z ní plynoucí. Je paradoxní, že nakonec průsečíkem, od něž vedla cesta horthyovců k definitivní moci a legitimistů k bezvýznamnosti, byly právě dva karlistické puče v roce 1921. Poněkud operetní charakter prvního na jaře vedl ke změně premiéra. Okamžité varování Velké i Malé dohody a rozhodně antihabsburská nálada v národě nedovolily Horthymu — spolu snad i s osobní nechutí vzdávat se moci v okamžiku vzestupu — jednat jinak než odmítnutím exkrále. 5. dubna Karel opustil Maďarsko v přímé souvislosti s intervencí Malé dohody v Paříži.¹³⁹⁾

Bethlenovi, novému premiérovi, se podařilo zformovat specifickou podobu nepříliš maskované diktatury, jež zajistila vedoucí úlohu velkokapitálu a zmírnila výstřelky teroru, aniž přitom nastolila fundamentální demokratické reformy. Původně vlivný legitimista včas rozpoznal, na čí straně jsou větší možnosti do budoucna, a navzdory osobním averzím včas přešel do horthyovského tábora. Na rozdíl od ostatních legitimistů a naštěstí pro příští osud své koncepce pochopil a akceptoval fakt, že Maďarsko si může zajistit postavení ve střední Evropě pouze za cenu jakéhosi modu vivendi s nástupnickými státy a dobrých vztahů s Dohodou. Stál-li Západ na straně Malé dohody, byla tedy v první řadě při známém postoji Československa a Jugoslávie pro Maďarsko nerealizovatelná restaurace Habsburků v jakékoli podobě.

Exkrál tuto změnu orientace v jeho projevech a činech z léta 1921 stejně jako znovu se vzchopivší karlisté v zemi neodkryl a 23. 10. vyrazil proti Budapešti už s vojenským oddílem. Reakce Dohody a nástupnických států, včetně československé mobilizace, předčila všechno očekávání, stejně jako odpor většiny maďarského obyvatelstva.¹⁴⁰⁾ Horthy, vědom si hrozné situace, neztrácel čas a vyslal proti pretendentovi vojsko, porazil jeho oddíly a Karla zajal. Zatímco mu Angličané pomáhali dostat se ze země po Dunaji, připravil parlament návrh detronizačního zákona, odhlasovaný 5. 11. 1921. Zahraničněpoliticky jím bylo učiněno zadost tézi Malé dohody, že obsazení maďarského trůnu je mezinárodní záležitost a že Habsburkové pro ně nepřípadají v úvahu. Uvnitř jím Bethlen získal účinnou zbraň

proti legitimistům, kteří tváří v tvář kodifikované překážce přestali znamenat rozvratné nebezpečí. Československá zahraniční politika přesto jejich činnost velice bedlivě sledovala hluboko do 30. let.

* * *

Meritum vzájemných rozporů mezi buržoazní CSR a horthyovským Maďarskem bylo tedy, jak jsem se v obsáhlém, byť ne vyčerpávajícím výkladu pokusila ukázat, na počátku 20. let už dáno. Existence Slovenska a Zakarpatské Ukrajiny v rámci československého státu pro Maďarsko a na druhé straně obavy z restaurace habsburského panství, opadnuvší po smrti císaře Karla, odpor proti maďarské revizionistické politice v mezinárodním měřítku i v boji s irredentou a separatistickými tendencemi uvnitř CSR a snaha československé buržoazie a její politiky realizovat co nejvíce z možností, jež jí skýtala příslušnost do francouzského hegemonistického tábora.

Pozice obou zemí se přitom v průběhu meziválečného období plynule měnily. Maďarsko přešlo od počáteční „útočné obrany“ do defenzivy a od konce dvacátých let opět sbíralo síly a spojence, aby se nakonec stalo jedním z podílníků na oklešťování Československa v r. 1938. CSR z pozice „oblíbence mocných“ a od snah spoluvytvářet evropskou politiku se postupně posouvala na pole marných integračních pokusů 30. let, až se stala bezmocným objektem mnichovských jednání. Vzájemné ekonomické vztahy obou zemí odrážely pasíva vztahů politických, zároveň však představovaly významný podíl v nečetných aktivech čs.-maďarského soužití.

Výklad první kapitoly poskytl pro další část několik premis. Stručně je lze shrnout takto: Velmocenské postavení předválečných Uher a imperialistický postoj k oblasti jihovýchodní Evropy poznamenaly vládnoucí vrstvy tak hluboce, že nebyly s to akceptovat změněnou situaci po roce 1918. Koncepce státního národa maďarského a z ní vycházející netolerantní národnostní politika a útisk nemaďarských národností jednak patřily k příčinám emancipace těchto národností a jejich teritorií od bývalých Uher, jednak byly základem odmítavého postoje vládnoucích tříd a značné části maďarské společnosti, včetně jejich buržoazně demokratických elementů, k novému uspořádání střední Evropy.

Ekonomické a společenskopolitické změny přelomu století a dalších let vedly ve svých důsledcích k převrstvení vládnoucích tříd uherské společnosti, k posílení jejich buržoazních složek, k jejich srůstání s tradičním velkostatkem a ke změně úlohy gentry — v budoucnu důležitých činitelů maďarské vnitřní politiky. Umožnily rovněž prvotní organizaci proletariátu, který pod vlivem revoluční situace po VŘSR dospěl posléze k pokusu o lidovou vládu a ke konfliktu s imperialistickými mocnostmi Dohody a jejich střeoevropskými exponenty. Buržoaznědemokratické složky maďarské společnosti neměly vzhledem k předchozímu vývoji dost sil ani k tomu, aby udržely ve svých rukou řízení země po prohrané válce, ani

aby se dokázaly výrazně uplatnit proti bílému teroru a pozdějším totalitním tendencím horthyovského režimu. Zahraničněpolitické společenství Uher s Německem a kontakty s Anglií se staly dílem jednou z příčin jejich osudu v 1. světové válce, dílem však také šancí maďarských snah o revizi mírových smluv a konečně i tradicí pro dvě linie pozdějšího společenství a kontaktů na prahu války druhé. Vnitropolitický vývoj Maďarska od buržoazní republiky po horthyovský kurs a jeho od počátku konfliktní poměr k sousední ČSR poznamenaly celý pozdější vývoj vztahů mezi těmito státy do roku 1938/39.

